

SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen

Otto Jespersen og ido

 Af Jens S. Larsen 29. juli 2011 • I kategorien [Plansprog](#) •

Émile Boirac (1851-1917)

Efter år 1900 begyndte Beaufront mindre og mindre at stå som den ubestridte nummer to efter Zamenhof i esperantobevægelsen. Blandt de nye franske esperantister var der stadig færre der direkte havde Beaufront at takke for at have lært esperanto, og ikke så få af dem var betydeligt mere fremtrædende i det franske samfund end han var. Mellem disse personer og Beaufront udviklede der sig efterhånden et stadigt dybere modsætningsforhold. Det gjaldt ikke mindst [Émile Boirac](#), der var rektor for universitetet i Dijon (og i øvrigt ophavsmand til udtrykket [déjà vu](#)).

Boirac var formand for den første verdens-esperantokongres i den nordfranske kystby Boulogne-sur-Mer i 1905, og da esperantos sprognavn (*Lingva Komitato*, senere [Akademio de Esperanto](#)) blev oprettet på denne kongres, blev han også valgt til formand for det. Beaufront var ikke til stede i Boulogne-sur-Mer; han undskyldte sig med sygdom. Men de der kendte til forholdet mellem ham og Boirac gættede på at der snarere var tale om skinsyge.

På kongressen vedtog man den [deklaration](#), hvor der bl.a. står at ingen der kalder sig esperantist har lov til at foretage ændringer i [Fundamento de Esperanto](#), som er en kort beskrivelse af sproget i

16 grammatiske regler, sammen med nogle øvelsesstykker og en grundlæggende ordliste. Alle tre dele var kendt i forvejen og blev "efter stiltiende overenskomst" betragtet som normgivende. Umiddelbart skulle man ikke tro at det betød noget at Beaufront ikke var med lige til det, for hvis han havde været til stede, kunne han kun have stemt for. Men som vi skal se senere, gjorde det en ganske vigtig forskel.

Den allermost fremtrædende fortaler for esperanto på dette tidspunkt var dog den berømte filosof [Louis Couturat](#). Det er Couturats fortjeneste at Gottfried Leibniz blev genopdaget som en af de største filosoffer nogensinde, og det var Leibniz' ideer om at udvikle et universelt sprog der førte Couturat ind på esperanto. Foruden en række artikler, som esperantister i andre lande flittigt oversatte, forfattede han standardværket om plansprogenes historie [Histoire de la langue universelle](#) (1903) med supplementet [Les nouvelles langues internationales](#) (1907). Couturat lærte dog aldrig at udtrykke sig frit på esperanto, og sine breve (der kunne blive meget lange) skrev han altid på fransk. Derimod kunne han læse adskillige sprog ganske udmærket.

Hovedindgangen til det fornemme Collège de France hvor Couturat underviste i filosofi og delegationens ekspertpanel mødtes

Louis Couturat (1868-1914)

Couturat var lynende intelligent, overordentlig flittig og fremskridtsvenlig, og ikke mindst inkarneret pacifist. Men han havde den svaghed at han mente at kunne tillade sig hvad som helst, når bare man var velmenende og formalia så ud til at være overholdt. Han troede på fremskridtet, også i sproget, og satte sig for at gennemføre reformer i esperanto, så det blev mere logisk. Det officielle formål med den [Delegation til antagelse af et internationalt hjælpesprog](#), som han stiftede i 1901, var at udvirke

en autoritativ beslutning om at vælge et plansprog, men bag kulisserne kørte han efter sin helt egen dagsorden.

Efter at det var mislykkedes at få den Internationale Akademi-Association til at interessere sig for spørgsmålet, og efter man var begyndt at holde årlige verdenskongresser, følte de fleste esperantister at Delegationen var temmelig overflødig. Der havde ganske vist altid været en vis debat om man kunne forbedre esperanto, men de fleste holdt på at sproget var godt nok som det var, og at kun en mellemstatslig konvention ville have autoritet til at gennemføre ændringer.

Imidlertid havde Delegationen opnået støtte fra 307 organisationer fra hele verden, og 1251 videnskabsfolk og akademikere. Ifølge vedtægterne havde Couturat myndighed til at nedsætte et ekspertpanel på 12 medlemmer til at udpege det bedst egnede internationale sprog, og det gjorde han så. Da Otto Jespersen blev spurgt om han ville sidde

Seneste sprognyheder

17/12	Snebajer og nytårsskrald: Juleord kan slås op i netordbog - Jubii www.jubii.dk
24/11	Meet the Last Speaker of a Dying Language video.nationalgeographic.com
11/11	Hit med sproget: Nu vil forskerne have fingre i dine huskesedler - Politiken.dk politiken.dk
1/10	Jørn Lund: Danmark er et grammatisk uland, og vores klapjagt på humaniora gør det værre - Politiken.dk politiken.dk
30/9	Ny dansk forskning rokker ved vores forståelse af grammatik - Politiken.dk politiken.dk
20/12	For the Past 20 Years, a Santa Ana Man Has Kept the Language of the Aztecs Alive www.ocweekly.com
19/12	Reviving Australia's Indigenous Languages - Nightlife - ABC Radio www.abc.net.au
17/12	WA language project fans the embers of an ancient language - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
15/12	Barrow, Alaska, Changes Its Name Back To Its Original 'Utqiagvik' : The Two-Way : NPR www.npr.org
14/12	Baby names helping Indigenous languages live on www.sbs.com.au

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sproguseet.dk [på et større kort](#)

Mere i kategorien 'Plansprog'

Otto Jespersen og esperanto
 Otto Jespersen og volapük
 Vilhelm Thomsen og fællessproget
 Rasmus Rask og pasigrafien

Nye kommentarer

william fich til Jødiske efternavne
 Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt
 Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt
 Herluf Hansen til Ded borrijnholmska måled
 Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?
 Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish
 Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet
 Mads Haupt til Er det forkert at splitte sammensatte ord?
 Monica Scheuer til Jødiske efternavne

med i panelet, sagde han straks ja. Det skulle han komme til at fortryde. I sin selvbiografi skriver han:

Det ville have været klogt, om jeg lisom Schuchardt (og senere Meillet) hade nøjedes med på afstand at være tilskuere til, hvordan arbejdet for et internationalt sprog udviklede sig, efterat jeg hade erklæret mig for tanken i almindelighed. Det ville have sparet mig for mange ærgrelser mange dages arbejde og mange søvnløse nætter.

Det er mærkeligt at han her nævner Schuchardt og [Antoine Meillet](#) (1866 -1936), men helt forbigår Vilhelm Thomsen, der ellers var den nærmeste til at blive nævnt som venligt stemt over for ideen om et internationalt plansprog. Jespersen fortsætter:

Men lisom jeg med hensyn til sprogundervisning skred aktivt ind og udarbejdede lærebøger, da jeg var blevet klar over hvad jeg anså for rigtigt, var det mig her på grund av et visst iltert træk i min karakter umuligt at forholde mig passiv i en sag der interesserede mig og hvor jeg mente der burde handles. Dette så meget mere som jeg kunne give min fulde tilslutning til den franske filosof Louis Couturats hovedtanke: da der forelå flere forslag til kunstsprog, gik det ikke an at overlade det endelige valg i et for hele menneskeheden så vigtigt anliggende til tilfældet eller det højeste reklameskrål. Der måtte en autoritet til at træffe afgørelsen.

En ting var valget af et internationalt sprog, men skulle udviklingen af det være brugerstyret eller ekspertstyret? Jo mere man tror på fremskridt i sproget og på bevidst planlægning i almindelighed, desto mere vil man jo hælde til det sidste. Og det er uden tvivl derfor at Couturat måtte have Jespersen med i panelet.

Jan Niesiclaw Ignacy Baudouin de Courtenay (1845–1929)

To lingvister og en kemiker

Ekspertpanelet holdt en række intensive arbejds møder over en uge i oktober 1907. Mange kunne ikke komme selv, men var nødt til at sende en repræsentant til alle eller nogle af moderne. Til formand valgtes den fremtrædende tyske kemiker [Wilhelm Ostwald](#), og de to tilstedeværende sprogforskere af fag, Otto Jespersen og [Jan Baudouin de Courtenay](#), blev næstformænd. Sekretærer uden stemmeret var Couturat

Wilhelm Ostwald (1853-1932)

og hans trofaste hjælper, matematikeren Léopold Leau.

Forfatterne til de enkelte plansprog kunne så få foretræde for panelet og forklare deres sprogs fordele. Også her måtte nogle sende repræsentanter; Zamenhof havde valgt Beaufront, ikke mindst fordi Beaufront var kendt som arg modstander af reformer i esperanto.

I panelet sad også Émile Boirac. Esperantisternes antal var vokset så meget i årene inden, at det ikke længere virkede urimeligt at lade manden for esperantos sprognavn sidde blandt dommerne i stedet for at være repræsentant for et af de bedømte sprog. Alligevel må Boirac have haft en fornemmelse af at der var noget galt, for en dag fremsatte han en lang erklæring i mange esperantisters navne, hvor han insisterede på at esperanto reelt allerede var det internationale sprog. Det syntes Jespersen var lige ubeskedent nok, og de var ved at komme op at skændes. Ostwald var dog god til at forhindre diskussionerne i at udarte på den måde.

Jespersen havde heller ikke noget særlig sympatisk indtryk af Beaufront. I et af de afsnit som blev udeladt i selvbiografien skriver han (i min oversættelse fra novial):

Couturat ærede panelet med en middag. Dér fortalte Beaufront længe med en blanding af arrogance og ydmyghed om hvordan for år tilbage var blevet esperantist. Han havde selv udarbejdet et sprog kaldet adjuvanto, men da han var kommet over Zamenhofs bog, så han at esperanto var meget bedre end hans eget forslag, som dog lignede esperanto i mange detaljer (skønt han pralede med dette offentligt, var det umuligt at få ham til at offentliggøre det mindste lille stykke på adjuvanto), og fra den dag af havde han været en af Zamenhofs mest trofaste medarbejdere. Det sagde han i hvert fald den aften.

"Adjuvanto" havde Beaufront også nævnt andre steder. Zamenhof bemærkede senere, at hvis Volapük stadig havde været på mode, havde han nok kaldt det Adjuvük!

En skønne morgen, da paneldeltagerne mødte op til endnu en drøj arbejdsdag, lå der på deres pladser en grammatik og en ordliste til et helt nyt sprog – et reformeret esperanto, indleveret under pseudonymet Ido (der betyder "efterkommer" på esperanto). Couturat påstod at han vidste hvem Ido var, men at det ikke var nogen af de tilstedeværende, og at den pågældende ville være sikker på at få sit sprog vurderet på dets egne betingelser, uden persons anseelse. Som et andet Kinder-æg opfyldte det tre ting på én gang, idet det så ud til at være både mere logisk, mere vesterlandsk og lettere at lære end esperanto. Panelet brugte en dag på at gennemlæse det, og selv om ikke alle detaljer blev godkendt, enedes man om at anmode esperanto-sprognævnet om at reformere esperanto så det imødekom Idos forslag.

Den store skandale

Denne beslutning udviklede sig hurtigt til den helt store skandale, for ingen havde forestillet sig at panelet kunne finde på at pege på et sprog der ikke var publiceret i forvejen. I 1896 havde Zamenhof skrevet det trøsterige digt "[La Vojo](#)" (Vejen) efter at abonnenterne på "La Esperantisto" havde afvist reformer af sproget, og det blev nu højaktuelt

jane til Jødiske efternavne

Artikler om

aktuelle sprog Alfabeter Anmeldelser arabisk
 Biblen bogstaver børn Danmark **Dansk** Dialekter
 engelsk esperanto Formidling fransk identitet
 konsonanter Medier modersmål Musik Navne norsk **Ord**
 ordbøger ordforråd oversættelse Plansprog religion
 romanske sprog russisk Sjov skriftsprog sprogdød Sproggeografi
 sprogkort **Sprogpolitik** sprogteknologi
 svensk truede sprog tv tyrkisk tysk Udtale
 Underholdning video vokaler

Arkiv	Resources
januar 2015	Ethnologue: Languages of the World
december 2014	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
november 2014	LL-Map: Language and Location
maj 2014	Minority Rights Group
marts 2014	OmniGlot. Writing Systems and Languages of the World
februar 2014	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
oktober 2013	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
august 2013	
marts 2013	
januar 2013	
december 2012	
november 2012	
oktober 2012	
september 2012	
juli 2012	Bogstavlyd
juni 2012	Dansk sprognævn
maj 2012	Den danske ordbog
april 2012	Dialekt.dk
marts 2012	dk.kultur.sprog
februar 2012	Korpus.dk
januar 2012	Nye ord i dansk på nettet (NOID)
december 2011	Ordbog over det danske sprog
november 2011	Ordned. Dansk sprog i ordbøger og korpus
oktober 2011	Sproget.dk
september 2011	Svenska Akademien
august 2011	Ø (Schwa.dk)
juli 2011	
juni 2011	
maj 2011	
april 2011	
marts 2011	
februar 2011	
januar 2011	
december 2010	
november 2010	
oktober 2010	
september 2010	
juni 2010	
maj 2010	
april 2010	
marts 2010	
februar 2010	
januar 2010	
december 2009	
november 2009	
oktober 2009	
september 2009	

igen. (Grundstemningen og metaforerne i La Vojo minder i øvrigt ikke så lidt om om dem i "[Det haver så nyeligen regnet](#)".)

Zamenhof nægtede at have mere med det selvbestaltede ekspertpanel at gøre. Kun 8 af esperanto-sprognævnets 61 medlemmer gik over til ido, og blandt de menige esperantister var andelen langt mindre. De vigtigste idister var hele tiden Couturat, Ostwald og Jespersen.

Fra begyndelsen havde Zamenhof fraskrevet sig alle ophavsrettigheder til sproget esperanto, men ikke til navnet, og han kunne derfor forbyde at bruge det om det nye sprog. Indtil man blev enige om at bruge "ido" brugte man forkortelserne ILO eller ILDO for "(Delegationens) internationale sprog". Jespersen havde foretrukket et andet navn, fordi det endelige sprog ikke var helt det samme som det Ido havde foreslået.

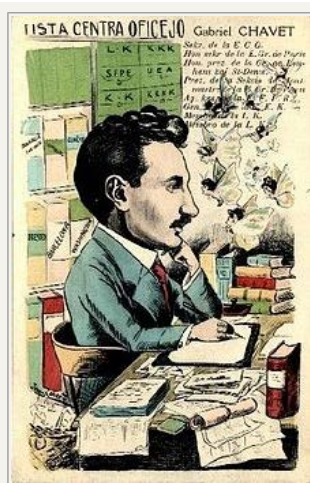
Panelets beslutning kunne kun komme i stand fordi Boirac ikke var personligt til stede på det afgørende møde. [Gaston Moch](#), der var hans suppleant, kom Jespersen bedre ud af det med. Moch var en sprogbevagets officer, der var blevet esperantist i 1889 og pacifist i 1894. Han havde hele tiden været åben for reformer, og tilsluttede sig da også ido i 1913, men endte med at opgive plansprog helt og holdent.

Baudouin de Courtenay blev derimod aldrig idist. Han mente ganske vist at esperanto kunne trænge til reformer, men han lagde vægt på at et sprog er et samfundsfænomen, så han ville ikke sætte sig op mod et stort flertal af esperanto-talende. Han syntes heller ikke at esperantos sprognævn havde fået tid nok til at overveje Idos forslag. Det blev af Jespersen fortolket som udtryk for en svag karakter!

Men skandalen skulle blive meget værre endnu. I foråret 1908 slap det imidlertid ud, at Ido var ingen ringere end... Louis de Beaufront, den der hele tiden havde agiteret mest mod reformer! I denne forbindelse var det vigtigt at han ikke havde været med i Boulogne-sur-Mer, for så havde han jo ikke *formelt* svoret troskab til Fundamento'et. Jespersen fortæller i sin selvbiografi hvordan det blev afsløret:

En dag fik jeg et brev med Couturats vel kendte håndskrift, men det undrede mig strax at det begyndte med „Mon cher ami“, for hans breve blev ellers indledede med det mere formelle „Cher monsieur“ eller lignende. Og da jeg læste videre, gik det efterhånden op for mig at det slet ikke var rettet til mig: av flere udtryk måtte jeg slutte at det var til de Beaufront og endda at det var til ham som forfatteren til det anonyme skrift „Ido“. Denne mulighed var aldrig faldet mig, og næppe heller nogen anden af komitéen, ind. Det forandrede med ett slag mit syn på både ham og på Couturat, og forfærdede mig i den grad, at jeg i de første søvnløse nætter alvorligt tænkte på helt at opgå min forbindelse med hjælpesprogstanken. [...]

Hvorfor gjorde han så ikke bare det? Selv siger Jespersen blot at han trods sine betænkeligheder ved personerne "føjte at de var på den rette vej i modsætning til esperantisternes forstokkede modstand mod enhver forbedring af sproget". Desuden havde Ostwald taget afsløringen med større ro, selv om han også var indigneret. Men det afgørende var jo nok at Jespersens prestige og selvrespekt nu i meget lang tid havde været uløseligt forbundet med teorien om fremskridt i sproget. Hvis Jespersen nu trak sig fra ido, ville han fornægte sin egen sprogteori. Der var ikke andet at gøre end at klø på og så håbe det bedste.

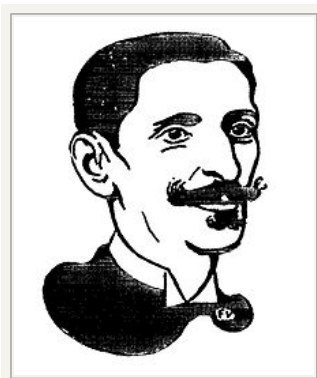
Gabriel Chavet (1880-1972) på satirisk postkort 1913

Zamenhof var med på et større esperanto-møde i København i august 1908 (en såkaldt "efterkongres" til verdenskongressen i Dresden), og via en mellemmand fik han aftalt et møde med Jespersen. Det skulle ske diskret, så Jespersen tog bagtrappen til Zamenhofs hotelværelse. Der fik han et meget sympatisk indtryk af Zamenhof, men han syntes stadig ido var et bedre sprog. Dagen efter havde han et møde på en café med [Gabriel Chavet](#), sekretær for det "Centra Officejo" (centralkontor), der var oprettet for at organisere de årlige verdenskongresser. Chavet tilbød Jespersen plads og indflydelse i esperantos sprognævn, men kunne heller ikke overbevise ham.

Men hvad nu hvis det faktisk var med vilje at Couturat havde byttet om på konvolutterne? Hvad nu hvis det faktisk var Couturat der var Ido – og han blot havde overtalt Beaufront til at agere stråmand? I mellemkrigstiden, da Couturat var død, skulle

en svejtsisk idist ved navn [Ric Berger](#) (1894-1984) skrive idos historie. Da han ankom hos Couturats enke for at hente mandens brevarkiv, fik han at vide at Beaufront kort forinden havde været der og fjerne de breve der var fra ham. Bergers undersøgelser peger stærkt i retning af at det først og fremmest var Couturat der stod bag ido, og det samme gør de breve mellem fremtrædende franske esperantister og Zamenhof, der blev offentliggjort af [Gaston Waringhien](#) efter anden verdenskrig.

Med andre ord, hele det pompøse apparat som Couturat havde bygget op, havde alene til formål at omforme esperanto i hans billede. Delegationen var ren svindel, og ekspertpanelet et mesterjakteater med Couturat som

Gaston Moch (1859–1935), tegnet af Félix Vallotton i 1898

august 2009

juli 2009

juni 2009

maj 2009

april 2009

marts 2009

Gaston Waringhien boede ved sin død i den lille by Aigné. I 2001 blev en vej og det lokale bibliotek opkaldt efter ham.

dukkefører. Den der skulle være upartisk dommer dømte sit eget værk! Hvis dét var kommet frem i tide, kunne hverken Jespersen eller Ostwald have forsvaret ido, og esperantos historie (og hvem ved, måske verdenshistorien) ville have set helt anderledes ud.

Couturats motiver

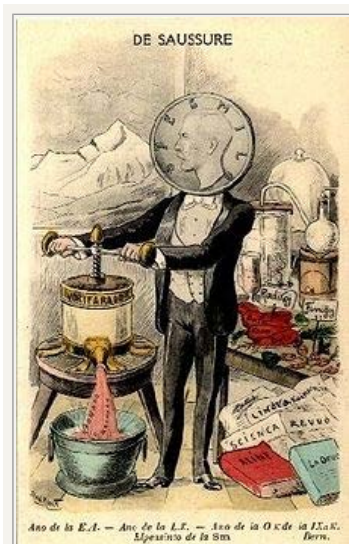
Beaufront var en meget mystisk person, men hans motiv til at fremstille sig som ophavet til ido er rimelig klart: han håbede at genvinde sin position som det internationale sprogs ypperste grammatiker, når nu Couturat foretrak at trække i trådene bag kulisserne. Men hvad i alverden håbede Couturat selv at opnå?

Uden den naive fremskridtstro og vesteuropæiske selvtilfredshed som prægede hele epoken, kunne Couturat ikke have fået tilstrækkeligt med folk med. Det ved esperanto der umiddelbart kunne vække anstød var akkusativen og bogstaverne med overtegn, samt en vis mængde almindelige ord der ikke umiddelbart kunne genkendes fra noget vesterlandsk sprog (f.eks. *tujstraks*, der er en forkortelse af fransk "tout de suite", eller *pilko* bold, hentet fra polsk "pilka" fordi *balo* betyder bal). Der var ganske vist mange projekter der søgte at udbedre disse tilsyneladende mangler ved esperanto, men panelet var ikke kommet over noget overbevisende.

Der var dog én ting som tiltalte Jespersen ved projektet [idiom neutral](#), nemlig at ordstammerne konsekvent var valgt efter hvor mange europæiske sprog de forekom i. Denne procedure var indarbejdet i ido; i ido-ordbøger bruges bogstaverne DEFIRS mellem skarpe parenteser til at markere om hvert ord er hentet fra tysk, engelsk, fransk, italiensk, russisk og/eller spansk. Dertil kom at Jespersen fik tilslutning til sin idé om at man kunne forfine proceduren, så sprogene fik forskellig vægt efter antal modersmåltalende. At befolkningstilvæksten kunne komme til at udvikle sig meget forskelligt i forskellige lande havde man åbenbart ikke lyst til at tænke på!

Hvis det bare havde været for overtegnene, akkusativen og et begrænset antal ordformer, ville Couturat næppe have valgt at lancere et nyt sprog. Det afgørende for ham må have været det han kaldte [reversibilitets](#)-princippet, et begreb der er lånt fra fysik. Ideen var at ordstammer burde have nøjagtig samme betydning uanset hvilken ordklasse de forekom i. Hvis f.eks. *naciono* betyder nation, så skulle det tilsvarende tillægsord *naciona* kun kunne bruges i betydningen "som er en nation", mens den almindelige betydning må udtrykkes ved hjælp af en efterstavelse: *nacionala* – hvilket "tilfældigvis" også ser mere vestligt ud. Men det hedder *internaciona* uden efterstavelsen *-al*, fordi "international" jo netop betyder "som er mellem nationer". Der var en række af sådanne nye efterstavelser i ido.

Trods al sin lærdom var Couturat ikke trænet som sprogforsker, og reversibilitets-princippet kan næppe finde anvendelse i naturligt sprog. Det gjorde dog ikke ido uanvendeligt, men betød blot at de færreste kunne finde ud af at bruge efterstavelserne "korrekt". *Internaciona* kunne man jo nok huske, fordi det blev brugt så meget, men et synonym som *interlanda* blev som regel til *interlandala* med en efterstavelse "for meget". At Jespersen, den store anti-pedant, kunne falde for sådan noget sofisteri, er svært at forstå, og han tog det da heller ikke med over i novial.

René de Saussure (1868-1948) på satirisk esperanto-postkort ca. 1912

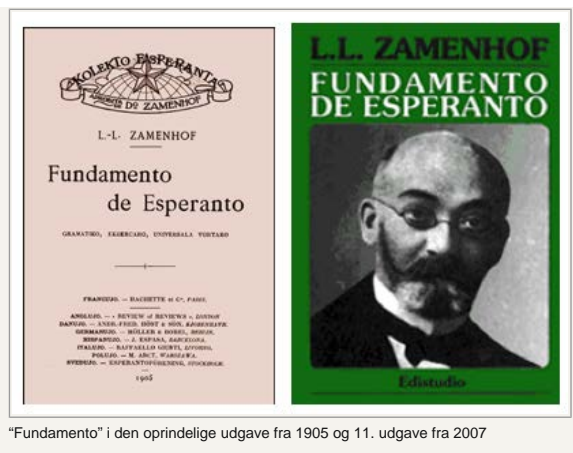
I 1913 formulerede matematikeren [René de Saussure](#) princippet om [nødvendighed og tilstrækkelighed](#), et begreb lånt fra logik, der skulle forklare hvordan esperanto kan undvære Couturats tilføjelser uden at tabe i logisk værdi. (René var bror til den kendte sprogforsker Ferdinand de Saussure, der gælder som grundlægger af [strukturelismen](#)). En ny idokrise kan under ingen omstændigheder opstå igen, for i dag er det ikke bare faktuel forkert, men også politisk ukorrekt at hævde at nogle sprog er mere logiske end andre. Desværre gælder René de Saussures værk stadig som standardafvisningen af ido, så esperantobevægelsen er aldrig blevet helt klar over sin egen styrkeposition efter at myten om fremskridt i sproget er blevet aflivet.

Den fundamentale misforståelse

Som så mange andre, ikke mindst blandt esperantisterne selv, troede Jespersen at meningen med *Fundamento* var at fastfryse esperantos udvikling for altid. Men det har nu aldrig været meningen, og det er heller ikke blevet resultatet. Tværtimod var det noget Zamenhof foreslog for at *undgå* at foreskrive mere end nødvendigt. *Fundamento* skulle ikke blot sikre en historisk og deskriptiv orientering i de fremtidige grammatikker og lærebøger, men først og fremmest forhindre at alle de sproglige råd og vink Zamenhof havde givet i *andre*

forbindelser skulle få for megen vægt; som der står i [forordet](#): "Alt hvad der går imod denne bog må betragtes som dårligt, om det så skulle være skrevet af selveste forfatteren til esperanto." – Af samme årsag har esperantobevægelsen aldrig udviklet nogen egentlig tradition for at slå hinanden i hovedet med "Mesterens ord", selv om der i perioder har været en ret heftig zamenhof-kult.

Isoleret set er *Fundamento* altså et autoritativt dokument der foreskriver hvordan man skal bruge esperanto, men set i sin sammenhæng er det et værk der tvinger læseren til at tænke og handle selvstændigt, netop fordi det er så kort og mangelfuldt som det er. Det er altså ikke ren digterisk frihed, når en af de største esperanto-digtere, skotten [William Auld](#) (1924-2006), et sted omtaler *Fundamentos* grammatik som *la dek ses permesoj* ("de seksten tilladelser").

"Fundamento" i den oprindelige udgave fra 1905 og 11. udgave fra 2007

I det hele taget har det været en stor lykke for esperantos udvikling at sprogsamfundet ikke er blevet styret ud fra teorier der nødvendigvis skulle være sande. (Til gengæld kommer man ikke uden om at formulere en nogenlunde korrekt sprogteori, hvis man vil have på at føre esperanto videre fra at være et internationalt mindretalssprog til et globalt anerkendt andetsprog). For at ido skulle give nogen mening, måtte to antagelser være sande, nemlig (1) at Couturats efterstavelser gjorde sproget mere perfekt, og (2) at det internationale ordforråd kunne uddrages objektivt og i sin helhed fra et udvalg af store nationalsprog (DEFIRS).

Det er værd at bemærke at (2) er usand, selv om DEFIRS-proceduren giver et brugbart ordforråd. Problemet er at antagelsen ikke kan forenes med internationalisme. Eftersom kinesisk, klodens største nationalsprog dengang som nu, ikke blev brugt som kildeprog, måtte idisterne finde på et argument for at udelukke det. Jespersens forklaring var at det internationale sprog er for dem med de fleste internationale forbindelser – en halvracistisk og heldum videreudvikling af hans forslag om at vægte DEFIRS-sprogene forskelligt. For esperanto er argumentet derimod fuldstændig irrelevant, selv om det meste af ordforrådet er det samme som i ido.

Howdan det siden gik

Det er ikke godt at vide om Couturat havde forudset at ikke en eneste af de organisationer der havde sluttet sig til Delegationen ville støtte op om ido. Under alle omstændigheder ofrede han nu alt på at banke en bevægelse op. Han var ganske formuende, og da Ostwald fik nobelprisen i kemi i 1909, var der virkelig mange penge til rådighed. Lærebogsmateriale blev udgivet i stor stil, og de første ordbøger var endda mere omfattende end de samtidige esperanto-ordbøger. Efterslåbet blev dog indhentet siden, især med den etsprogede *Plena Vortaro* i 1930. Dennes nyeste efterfølger, *Plena Ilustrita Vortaro* fra 2005, vil snart blive lagt på [nettet](#).

Udadtil gjorde ido-fortalerne især meget ud af sprogets egnethed til videnskab. Derimod ville det være blevet anset for obscønt at antyde at en ido-forfatter en dag skulle kunne indstilles til nobelprisen i skønlitteratur. Alligevel var det som om hele dette massive opbud af respektabilitet ikke rigtig battede. Enkelte esperantister kunne man da lokke til, især blandt lederne, men det stod skralt til med at få helt nye ind. I Danmark har Jespersens autoritet måske dæmpet interessen for at lære esperanto, men der var ikke flere esperantister der gik over til ido end i andre lande. Den vigtigste af disse få var [Georg Forchhammer](#), leder af døveskolen i Fredericia. I denne by, langt mere end i København, var der en vis ido-aktivitet indtil Forchhammer døde. Hans søster Henny Forchhammer, som også var elev af Otto Jespersen, var i mange år formand for Danske Kvinders Nationalråd og delegeret i Folketorbundet. Her talte hun som den eneste for ido da esperanto blev foreslået efter krigen. Resultatet af forhandlingerne blev blot at esperanto blev erklæret "klart sprog" (og altså ikke en kode) i telegrafi i 1924.

Georg Forchhammer (1861-1938)

De fleste udenforstående sprogforskere stillede sig neutralt mellem esperanto og ido, for så vidt de overhovedet havde sympati for tanken om et plansprog. Det gjaldt også Vilhelm Thomsen, hvilket må have været noget af en skuffelse for Jespersen. I 1911 blev Thomsen bedt om at skrive en artikel om Jespersen til det danske ido-blad. Den blev trykt med en oversættelse til ido ved siden af; først til allersidst omtales Jespersens plansprogs-engagement:

Naar man nu mindes det, der har været de ledende Tanker i Jespersens videnskabelige Virksomhed, er det ikke underligt, at Spørgsmaalet om et universelt Hjælpesprog efterhaanden mere og mere har vakt hans Interesse.

Efter først, som det synes, at have stillet sig noget tvivlende lige overfor Forsøgene paa ad kunstig Vej at skabe et saadant, blev han efterhaanden en overbevist Tilhænger heraf og saa' i Esperanto den Form der kom Idealet nærmest uden dog at være fuldkommen. Som Medlem af den Komité, der 1907-08 skulde forhandle om den bedste Form for et saadant Hjælpesprog, havde han væsentlig Indflydelse paa det Resultat, man dér kom til, det „simplificerede Esperanto" eller „Ido". Men herom vil andre, der staar dette Tidsskrift nærmere end jeg, bedre kunne dømme.

Den smarteste neutralist var dog Meillet. I hans bog *Les langues dans l'Europe nouvelle* fra 1918 finder man dette uforligneligt fyndige citat: *Toute discussion théorique est vaine: l'espéranto a fonctionné* (Enhver teoretisk diskussion er ligegyldig, esperanto har vist sig at virke). Man er nødt til at læse hele kapitlet for at opdage at han faktisk mente at ido på mange måder var et bedre sprog – og på den måde kunne han bevare både esperantisternes og Otto Jespersens agtelse.

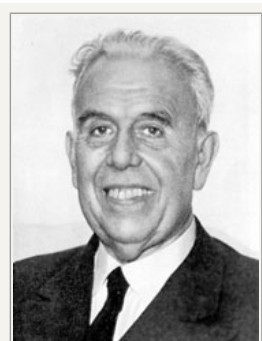
I 1909 fik Ido også et [sprognavn](#), hvor Jespersen blev formand og Couturat sekretær. Det fik travlt, for i vedtægterne hed det at ido var "ikke perfekt, men perfektibelt". I længden var Couturat dog for svær at samarbejde med, så Jespersen trak sig diskret ud af arbejdet 1912-13. Så tog han igen fat, og var især glad for at kunne arrangere nogle foredrag af Ostwald i København i 1914. Men få måneder efter brød 1. verdenskrig ud, og Couturat blev et af dets første civile ofre: hans bil stødte sammen med en militær lastbil da han var på vej hjem til sit landsted efter at have sagt farvel til nogle parisiske bekendte der skulle til fronten. Under krigen talte Ostwald for udarbejdelsen af et [Weltdeutsch](#), dvs. en forenkling af tysk til brug i de besatte områder i Østeuropa. Dette tilbagefald til nationalisme kunne Jespersen ikke tilgive ham.

Efter krigen

Efter krigen beskæftigede Jespersen sig mindre med ido og mere med at fremme plansprogstanken generelt. I 1925 forespurte verdensforeningen af humanistiske selskaber [Union Académique Internationale](#) (som de tidligere aksemagter endnu ikke var inviteret med i) om medlemmernes stilling til et videnskabeligt fællessprog. København ville ikke, trods Jespersens anstrengelser, give udtryk for nogen mening. I den uforkortede novial-version får vi at vide at de fleste andre holdt på at bruge fransk og engelsk, nogle indrømmede også tysk en plads. Polakkerne i Krakow mente der burde laves et nyt kunstsprog, mens japanerne i Tokyo udtalte sig til fordel for esperanto. Alt i alt "et temmelig begrædeligt resultat", ifølge Jespersen.

Samme år tog Jespersen sin afsked fra universitetet. I sin sommerferie blev han og hans kone inviteret hjem til en hovedrig dame af Vanderbilt-familien, [Alice Morris](#) (1874-1950), der var kommet til Schweiz for at arbejde for en forsoning mellem esperantister, idister og andre plansprogstilhængere. Selv om hun var svagelig, havde hun en rastløs energi, og fik Jespersen og andre ido-spidsere til Genève hvor verdensesperantokongressen fandt sted det år. Her blev Jespersen imponeret over formand for Verdens-esperantoforeningen [Edmond Privats](#) veltalenhed; "man skulle virkelig tro at det var mandens modersmål han udslyngede til en begejstret forsamling". Ved en privat sammenkomst hos Morris syntes Jespersen dog at han var noget hoven, "uimodtagelig for fornuftgrunde og pukkende på esperantos talmæssige overlegenhed".

En enkelt esperantist kunne Jespersen dog betegne som sin ven, nemlig [W. E. Collinson](#) (1889-1969), der var professor i tysk ved universitetet i Liverpool. I 1927 var Alice Morris igen i Europa, og hun inviterede de to sprogforskere til at diskutere udformningen af det bedst mulige internationale sprog. Jespersen krediterer Collinson for at have støttet ham i ideen om at offentliggøre et helt nyt sprog, men nok så vigtigt var det vel at Jespersen ikke længere behøvede at spekulere på hvad Thomsen ville tænke.

Edmond Privat (1889-1962)

Novial

Den 20. april 1928, præcis et år og en uge efter Vilhelm Thomsens død, havde dagbladet "Klokken 5" en artikel med overskriften "Vil et nyt Verdens-Sprog slaa Bro mellem Landene?". Heri udtalte to sig for esperanto (herunder den berømte læge [Leunbach](#)) og to for engelsk. En radioamatør nævnte begge uden præference, mens den berømte forfatterinde [Thit Jensen](#) udtalte at hun "vilde ønske der kun var et Sprog". Som den syvende og sidste af de adspurgte erklærede Otto Jespersen at eftersom heller ikke ido var simpelt nok, havde han nu selv udarbejdet novial, som ville blive beskrevet i bogen "Verdenssprog", der snart skulle udkomme.

Otto Jespersen på sine gamle dage

"Novial" er en forkortelse for "novi international auxiliari lingue" (dvs. nyt internationalt hjælpesprog). Trods navnet vakte det nu ikke den store furor; esperantisterne ignorerede det efter bedste evne, og idisterne diskuterede alligevel reformer hele tiden. Bogen fik dog gode anmeldelser hos de mange lingvister der gerne ville stå sig godt med Jespersen. Det gjaldt ikke mindst eskimologen [William Thalbitzer](#) (1873-1958), der også havde siddet i den danske ido-forenings bestyrelse uden at gøre meget væsen af sig.

En enkelt skeptiker lod dog høre fra sig, nemlig [Hans Jørgen Uldall](#) (1907-1957) i *Le Maître Phonétique* 1933. I artiklen "The perception of speech" ([lydopfattelse](#)) anfører han at man ved meget lidt om hvor meget det betyder for den lyttendes forståelse, om den talende bruger helt de samme

lyde som den lyttende selv. Det kunne jo tænkes at være et problem for et plansprog som novial. Uldall konkluderer (oversat fra engelsk lydskrift):

Lignende vanskeligheder støder man på i morfologi og syntaks. Drømmen om en universel grammatik er nu åbenbart blevet forladt af de fleste seriøse lingvister, og det kan meget vel vise sig at være lige så umuligt at finde en fællesnævner for de formentlig ret forskelligartede systemer for sprogopfattelse, men vi tør i det mindste håbe at en dybere forståelse af dette emne vil kaste lidt lys ind i det tussmørke der stadig omhyller det perfekte internationale sprog. At en undersøgelse af denne art i sidste ende vil munde ud i studiet af tanken bag ordene og dermed føre over i psykologiens domæne, er kun en yderligere tiltrækning. Tiden er moden til en egentlig sprogpsykologi.

Sprogpsykologi har vi fået masser af siden, men ellers har tiden vendt grundigt op og ned på Uldalls synspunkter. I dag tages universalier særdeles alvorligt, mens ingen "seriøs lingvist" ville vove at antyde at nogle sprog kan være mere perfekte end andre.

Jespersen præsenterede novial som en løsning på nogle problemer ved esperanto og ido, men reelt handlede det om at han hverken ville opgive sin tese om fremskridt i sproget eller dø som idist. Han har med garanti kunnet forudse at det højeste novial kunne opnå, var at svække ido-bevægelsen yderligere. Den mest betydelige person som sluttede sig

til novial var svenskeren [Per Ahlberg](#) (1864-1939), et af de otte medlemmer af esperantos sprognavn der i sin tid var gået over til ido. Han var udgiver af et særligt reformvenligt ido-blad, som han omdannede til *Novialiste*. "Der er dog nogle uegoistiske idealister tilbage i verden, heldigvis!", kommenterede Jespersen i sin selvbiografi.

En af de ting som Ahlberg publicerede i *Novialiste* var en novial-oversættelse af den uforkortede version af selvbiografien to kapitler om internationalt sprog. Af denne fuldstændige tekst fremgår det at Jespersen fortrød sin rolle i ido så meget at han på et tidspunkt brændte hele sin righoldige korrespondance om internationalt sprog fra før 1. verdenskrig. For at kunne skrive de to kapitler var Jespersen derfor nødt til at bede Ric Berger om kopier af sine egne breve fra Couturats arkiv. Bergers afsløring af Couturat som Ido forholder Jespersen sig ikke til; tværtimod klynger han sig til håbet om at Couturat måske slet ikke havde forudset ekspertpanelets beslutning til at begynde med!

Eftervirkninger

At ido, novial og andre projekter aldrig kom i nærheden af at udfordre esperanto, betyder ikke at esperanto-bevægelsen har været upåvirket af ideen om fremskridt i sproget. Tværtimod er esperanto ofte blevet omtalt som "relativt perfekt". I mange år var ideen da heller ikke nogen hindring for esperanto-bevægelsens vækst. 1930'erne var virkelig en opblomstringsår for esperanto i Danmark, bare fra 1935 til 1936 mere end fordobledes antallet af lokalforeninger fra 18 til 39. Medlemstallet blev ved at vokse gennem fyrrerne og halvtredserne, hvorefter det begyndte at gå tilbage. Efterhånden som flere og flere kan begå sig på engelsk (og eventuelt andre fremmedsprog), er der stadigt færre der som Thit Jensen ville ønske at der kun var ét sprog. Argumentet om at esperanto er neutralt er ganske vist mere relevant end nogen sinde, men det er svært at tale særlig højt om lige rettigheder for alle sprog, hvis man ikke inderst inde mener de har lige værdi.

Det er ikke så ualmindeligt at lingvister sympatiserer med esperanto, omend det er sjældent de gør så meget ud af det som den engelske fonetiker John Wells. Blandt de mere diskrete danske sympatisører kan nævnes [Louis Hjemslev](#) og [Erik Hansen](#). Omvendt er der også mange lingvister der afviser plansprog helt og holdent, omend de er færre og mindre rabiate end før i tiden. Men Jespersen er den eneste fremtrædende lingvist nogensinde, der højlydt og vedholdende har anbefalet et internationalt plansprog og samtidig frarådet esperanto.

Mange danske sprogforskere er ikke klar over hvor unik en situation det er. Det skulle den danske romanist [Andreas Blinkenberg](#) (især kendt for sit arbejde med fransk-danske ordbøger) få at mærke. I 1954 sad han i den danske delegation til Unescos generalforsamling i Montevideo i Sydamerika. Her var det lykkedes Verdens-esperantoforeningen at oprette formelle relationer til Unesco, og nu ville man også have vedtaget en resolution om at esperantos mål og idealer var de samme som Unescos. I udvalget talte Blinkenberg imod det, og forslaget faldt. Imidlertid skabte det så dårlig presse at man, helt usædvanligt, gennemførte forslaget i plenum så det kunne blive vedtaget. Havde det ikke været for Jespersens indflydelse, kunne Blinkenberg kun have forholdt sig til at det bedste argument mod esperanto er de store nationers indflydelse – og så ville han ikke have taget ordet på en lille nations vegne.

Andreas Blinkenberg (1893-1982)

I oktober 1978 fremsatte [Mogens Glistrup](#) (1926-2008) forslag om at regeringen skulle foreslå en FN-konvention hvor underskriverne lovede at indføre esperanto som første fremmedsprog, så snart konventionen var underskrevet af så mange lande at de havde mindst en milliard indbyggere tilsammen. Det strandede naturligvis. Mere uventet er det at ingen i debatten ville nøjes med argumentet om at et "kuntsprog" ikke ville være nuanceret nok. Gennemgående gav man udtryk for den forudfattede mening at esperanto ikke ville blive accepteret i lande med store europæiske sprog, mens andre store nationer netop ville finde esperanto for europæisk. Men adskillige nævnte også at der findes mange andre "kuntsprog" end esperanto, og, som tingets dengang yngste medlem [Anders Fogh Rasmussen](#) udtrykte det: "Der er vel få, som entydigt vil udnævne esperanto som det bedste blandt disse". Her udviste han en sjælden enighed med [Ib Nørhøj](#) (1917-1989) fra DKP, der direkte nævnte Otto Jespersen i sit indlæg. Man genkender også Jespersens tankegang i Glistrups afsluttende tale, hvor han ikke mente at indvendingen om et "hjælpeprogs" mindre egnethed til skønlitteratur burde være afgørende.

Jespersen's indflydelse mærkes så sent som i Den Store Danske Encyklopædi, der kom på papir i årene 1994-2006 og nu er frit tilgængelig [på nettet](#). Hvis man slår op på [kuntsprog](#) og følger henvisningerne til esperanto og ido, får man nærmest indtryk af at esperantisterne skældes ud for at have samlet sig om en mindre ideel løsning. Om *novial* står der blot at det er "en forenkling og videreudvikling af ido og esperanto", men hvis man slår op under [occidental](#) (endnu et projekt i DEFIRS-traditionen), virker det grangiveligt som om det er hvad forfatteren ([Jan Katlev](#)) ville have foretrukket som internationalt sprog. En så subjektiv vinkel på emnet ville næppe i noget andet land være sluppet igennem til et nationaleksikon, og artiklerne om sprog i den tilsvarende svenske [Nationalencyklopädi](#) er da også langt bedre. Det er altså ikke kun for esperantobevægelsen at tiden er inde til et opgør med arven efter Jespersen.

Jens S. Larsen

esperantist, lingvistikstudent, postbud

Læs også:

1. [Otto Jespersen og esperanto](#) Vi ved nu, hvor og hvordan Otto Jespersen første gang kom i kontakt med volapük, men der findes ingen steder oplysning om hvor og hvordan han lærte esperanto at kende....
2. [Esperanto Kulturfestival i Helsingør](#) Den internationale kulturfestival "Kultura Esperanto Festivalo" præsenterer original esperantokultur og finder i år sted her i Danmark. Festivalen foregår d. 7 juli 2009 til d. 12. juli 2009 i Helsingør....
3. [Otto Jespersen og volapük](#) Hele sit liv var Otto Jespersen meget ukritisk i sin begejstring for engelsk, hvilket ikke mindst kom til udtryk da han gav en anmeldelse af volapük. Men på et tidspunkt...

4. [Esperantobyen Herzberg](#) Tosproget skiltning i Herzberg am Harz: Tysk og esperanto (Foto: www.ic-herzberg.de) Jeg bliver gerne spurgt om esperanto virkelig tales og bruges i hverdagen, til fest og fagligt. Mit svar er...

Tagget med: [esperanto](#), [ido](#), [Otto Jespersen](#), [Plansprog](#)

7 kommentarer

Ole Stig Andersen

22. august 2011 • 01:52

Man kunne tro af ido slet ikke fandtes mere, men det gør det skam. Lidt i hvert fald. Her i weekenden holdt medlemmer af Deutsche Ido-Gesellschaft (DIG) årsmøde i Trier. DIG har "kaum mehr als zwei Dutzend Mitglieder" som der står i en artikel om ido og DIG i Volsfreund.de: <http://www.volksfreund.de/nachrichten/region/trier/Heute-in-der-Trierer-Zeitung-Kuenstlich-geschaffene-Sprache-Ido-Anhaenger-treffen-sich-in-Trier:art754.2882022>

Svar

Jens S. Larsen

22. august 2011 • 10:24

Det lader til at man egentlig havde planlagt et 5-dages internationalt ido-møde på vandrerhjemmet i Echternach i Luxembourg: <http://www.ido.li/index.php/ULI/IR2011>
Men det var åbenbart mere end hvad man orkede i år.

Den 96. verdensesperantokongres blev holdt i Bellacenteret i hele sidste uge af juli med ca. 1200 deltagere: <http://www.96uk-kopenhago.dk/>
Det var endda en af de mindre, for Danmark er et dyrt land. Næste år skal kongressen holdes i Hanoi og i 2013 i Reykjavik.

Man kan sagtens have forskellige meninger om esperantos fremtidschancer, men det er svært at se nogen seriøs konkurrence fra andre plansprog. Der ser ikke ud til at være nogen grund til at inddrage dem i en aktuel debat.

Svar

George Brock-Nannestad

31. august 2011 • 00:04

Otto Jespersen havde indtalt en pladeside i 1913 i det, som kaldes Anker-Kirkeby-samlingen. Den blev digitaliseret i 1999-2000 og gjort tilgængelig på nettet i 2002 af Statsbiblioteket, hvorunder Nationaldiskoteket ligger. Men den er væk igen, se på Det Kongelige Biblioteks hjemmeside: <http://www.kb.dk/da/materialer/kulturarv/institutioner/> (min deling) <http://www.kb.dk/da/materialer/kulturarv/institutioner/> (min deling) Statsbiblioteket/Anker_Kirkeby_samlingen.html

Det er en skam, fordi i slutningen af pladen siger Otto Jespersen nogle sætninger på IDO med tydelig dansk accent. Og det er netop kunstsprogenes (undskyld, plansprogenes) store problem.

Findes der internationalt andre lydindspilninger af ido?

Svar

Jens S. Larsen

31. august 2011 • 11:37

Accent er nu ikke noget større problem i plansprog end ellers, og da slet ikke for en fonetiker. Når Jespersen valgte at tale med så kraftig accent var det måske for at give danske lyttere det indtryk at man ikke behøver "skabe sig" for at gøre sig forståelig på et fremmedsprog.

Der har været en del radiostationer der sendte på esperanto på kortbølge, og så forskellige steder som Havana, Peking og Vatikanet holder stadig ved. De går dog mere og mere på nettet, hvilket har ført til en opblomstring af private stationer (som også har den fordel at de er redaktionelt uafhængige). Min egen favorit er "Varsovia Vento" på <http://www.podkasto.net/>. På nettet er det også let at uploade film (se fx <http://www.filmoj.net>).

På nettet findes der også lydoptagelser af andre plansprog, men de kan være svære at finde.

Svar

George Brock-Nannestad

31. august 2011 • 12:30

Min egen største interesse ligger i indspilninger før 2. verdenskrig, og her har jeg adskillige 78-plader på esperanto, men intet andet, bortset fra Jespersen (i båndkopi).

Derimod kan jeg ikke være enig i, at accent ikke er det svage punkt ved plansprog, og slet ikke argumentet med fonetikere. Man håbede jo, at plansprog ville være et sprog til kommunikation for hvermand! Jespersens lyttere ville være danskere, som jo netop ikke var fremmede for accenten. Løvrigt var de pågældende indspilninger beregnet på eftertiden.

Til skriftlig kommunikation er et plansprog perfekt; jeg mener endda, at esperanto har været brugt som metasprog i oversættelsesprogrammer.

Svar

Jens S. Larsen

2. september 2011 • 11:16

Accent er ikke noget problem for et plansprog, hvis lydsystemet ellers er nogenlunde klart defineret. Enkelte talere kan have problemer med lyde de ikke er bekendt med fra deres modersmål, men det er noget andet.

Svar

George Brock-Nannestad

2. september 2011 • 15:58

Her er det klart, at specialisten kan overskue området meget bedre, og jeg må give Jens S. Larsen ret. Og jeg må bøje mig for erfaringen: i artiklen om volapük henvises til Otto Jespersen, som...”på en tur til England oplevede [han] at volapük faktisk godt kunne tales. Det skriver han ganske vist ikke en stavelse om i sin selvbiografi, men omtaler det i Tilskueren 1905: ”I et filologisk selskab i London overværede jeg i 1887 et møde, hvor en tysker og en englænder, der aldrig før havde set hinanden, kunde gøre sig fortræffeligt forståelige for hinanden på volapük; der blev af de engelske filologer, der var mer eller mindre modstandere af volapük-tanken, gjort alt muligt for at kontrollere at det „alt sammen gik rigtigt til””. Det er i Otto Jespersens bog ”An International Language”, George Allen & Unwin 1928, 196pp [altså langt større end ”Et Verdenssprog” fra samme år] blevet til følgende s. 24: ”As for myself, I was present at a meeting of the Philological Society of London in 1887, at a time when I was an utter disbeliever in artificial languages, and there I heard an Englishman and a German speaking Volapük and understanding one another perfectly in that curious tongue”. Og så går han videre og forklarer, hvordan udtaleforskelle løses i praksis. Jeg trækker min skrånede bemærkning i kommentaren ovenfor tilbage.

Svar

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.